

Gele kornoelje met typische rode bessen. Er zijn alleen nog 10 exemplaren in Zuid-Limburg

Wintereik-hakhout. Het regelmatig hakken is een beheersvorm die de eeuwen overwint

Juist in bijna vergeten hoeken van ons land gebeurt het nog wel eens. In zomaar een houtwal of in een nietig boerenbosje. Achter een wildernis van bramen staat er dan plotseling eentje: een wilde peer, een tweestijlige meidoorn, een ruwe iep, een winterlinde. Eenzame, bijna verloren bomen 'in the middle of nowhere'.

Ook de kleinere, oudere aankopen van Natuurmonumenten herbergen zulke zeldzame soorten bomen en struiken vaak. Snippers in het landschap van bijvoorbeeld Noordoost-Twente, de Achterhoek, Zuid-Limburg blijken daarbij even onverwachte als belangrijke genenbanken.

OUDE GENEN VOOR NIEUWE NATUUR

Geen Jurassic Park, dat allerm minst. Maar toch biodiversiteit, genenbehoud, een soort terugkeer naar de wortels van soorten. Heel concreet in dit geval de noodzaak van het inbrengen van inheems plantsoen in een vaak door van oorsprong buitenlands materiaal gedomineerde beplanting. Voor Bert Maes, bioloog met veel cultuurhistorische belangstelling, begon het allemaal met de linde. Wat is dat voor een boom, welke rol speelde hij vroeger in de natuur, in de samenleving? Maes ontdekte dat die 'duizendjarige' linde op het dorpsplein of bij die ene boerderij veelal een fabeltje is. Zo'n boom is wel oud, maar zeker niet echt inheems. Veel heel oude linden in Nederland blijken een goed geconserveerd kweekprodukt, de zgn. Hollandse linde. Van de inheemse linde, of het nu de zomerlinde of de winterlinde betreft, is weinig meer over. 'Als we niet oppassen is die gauw uitgestorven', meent Maes, 'Er zijn nog maar een beperkt aantal exemplaren in Zuid-Limburg, in Twente, in de Achterhoek. Daar moeten we zuinig op zijn. Want juist die inheemse linden zijn als

intuïtie die je naar een bepaald gebied of een bepaald exemplaar leidt.'

Relicten

Voor het behoud van oud genenmateriaal moeten we er zo langzamerhand wel snel bij zijn. Maes vertelt dat er rond 75 houtige gewassen in Nederland inheems zijn, de 150 bramensoorten niet meegerekend. Daarvan is een vierde bedreigd met uitsterven en zit de helft toch eigenlijk in de problemen. Zo is de inheemse grove den zo goed als verdwenen en zijn er van de wilde appel en de wilde peer nog maar enkele relictten over. Bij de linde, toch nog redelijk aanwezig, is voorzichtigheid geboden. De genetische variatie zijn we daar voor een groot deel al kwijt, aldus Maes.

Veel puur inheemse soorten blijken dus zo langzamerhand echt zeldzaam. De wintereik en de wegedoorn zitten daarbij, evenals de tweestijlige meidoorn. De zwarte populier ook. De wilde appel heeft in ons land nog maar drie groeiplaatsen met in totaal slechts dertig exemplaren. Toch, 'zeldzaam' is tegelijkertijd een be-

Snelverterend blad

Toch vraagt al die aandacht voor biodiversiteit wel om een vertaalslag richting praktijk. Gelukkig doen zich wat dat betreft heel wat mogelijkheden voor. Landinrichting waarin de natuur meetelt, Randstadgroenstructuur, natuurontwikkeling, meer natuurlijk bosbeheer. Maes constateert dat er met name waar het gaat om het aanplanten van bomen in meer natuurlijk bosbeheer een grote terughoudendheid bestaat. 'Bewust structuur en differentiatie in een bos aanbrengen blijkt in een bos tegenwoordig geen punt meer. Met het grootste gemak zetten beheerders daarbij bijvoorbeeld grote grazers in. En het geeft dan eigenlijk niet waar ze vandaan komen. Maar zodra het gaat om het op bescheiden schaal aanplanten van bomen, ook al zijn die puur inheems, dan moeten er grote drempels worden genomen. Aanplanten doe je niet, zo lijkt het. Toch kunnen sommige boomsoorten ook wel degelijk meer structuur in bos brengen. In een eiken-/beukenbos bijvoorbeeld is er een uiterst langzame humusvorming, omdat het blad

Tweestijlige meidoorn. Zeldzame bosmeidoorn en indicator voor oud bos

Wollige sneeuwbal. Tot voor kort als 'uitgestorven' beschouwd. Laatste waarneming van 1906. Nu toch gevonden in reservaat van Natuurmonumenten (foto's Bert Maes)

Politiek, milieu en vrijheid

Koortsachtig wordt in kringen van sociologen, filosofen en politicologen gezocht naar antwoorden op heel fundamentele vragen t.a.v. de steeds verder gaande milieucrisis. Hoe kunnen bijvoorbeeld oplossingen worden gevonden, mondiaal en nationaal, zonder dat een grote verworvenheid als 'de burgerlijke vrijheid' in gevaar komt?

Marius de Geus, vakgroep Politieke Wetenschappen Universiteit Leiden, inventariseert in zijn boek 'Politiek, milieu en vrijheid' de schijnbare onbeheersbaarheid van de milieucrisis, de rusteloosheid van de afvalmaatschappij en de onafwendbare noodzaak van een op ecologische gedachten gebaseerde samenleving.

Het boek is een inleiding, maar wel een met een breed historisch overzicht. Van Thomas More, Spinoza en Rousseau tot aan het NMP-Plus, de huidige 'groene' partijen en de wethouders in Brabantse mestgemeenten. Schematisch worden in het hoofdstuk 'Op zoek naar een ecologische maatschappij' de kenmerken van de industriële maatschappij en een ecologische maatschappij naast elkaar gezet. Het verwezenlijken van dat laatste type samenleving is een vrijwel permanente uitdaging, zo laat De Geus blijken.

Marius de Geus: Politiek, milieu en vrijheid. 1993, 224 blz. ISBN 90-6224-314-2. Prijs f 35,-. Uitgeverij Jan van Arkel, Utrecht, tel. 030-731840.

Verzamelen en kweken

In Utrecht heeft Bert Maes een klein adviesbureau voor natuur en landschap. Hij werkt o.m. samen met de Stichting Bronnen te Nijmegen. Die houdt zich bezig met het verzamelen en kweken van bomen en struiken met een geheel inheemse herkomst. De stichting zet deels haar materiaal uit bij grotere, commerciële kwekerijen. Dit met het doel dat deze aan een verdere verspreiding van plantsoen met een duidelijk inheemse oorsprong bijdragen. Niet alleen particulieren kunnen de uiteindelijke afnemers zijn, maar ook grootgebruikers als de Landinrichtingsdienst, Rijkswaterstaat, het ministerie van Defensie, Staatsbosbeheer en Natuurmonumenten. Via de weg van Stichting Bronnen weet men dan bijvoorbeeld zeker dat er geen meidoorn uit Italië in een nieuwe houtwal wordt geplant, maar wel een gewone inlandse meidoorn.

Maes zit voorin die lijn. Hij doet veldonderzoek, spoort zeldzame exemplaren en zaadbronnen op. Dat betekent in de eerste plaats research. Je kunt nu eenmaal niet maar willekeurig alle bossen, houtwallen en overhoekjes aflopen om te zien waar echt oorspronkelijk materiaal aanwezig is. Research is nodig om althans de goede richting in te slaan. Bijvoorbeeld het nauwkeurig bekijken van oude stafkaarten uit het midden van de vorige eeuw. Is van de daar aangegeven begroeiing nog iets over, staat daar nog iets van overeind? Hakhoutbosjes en -wallen scoren daarbij hoog in de belangstelling van Maes. Het op die oude kaarten ingetekend hakhout bevatte knotten en stoven die toentertijd ook al heel wat jaren meegingen. Maar er zijn ook andere indicaties. De aanwezigheid van een plantensoort als de eenbes wijst vaak op een al heel lang ongestoord milieu. Misschien is daar in de buurt wat te vinden. Maar ook dan is het moeilijk. 'Het is geen zaak van een uitslaand metertje dat je naast een boom zet om te zien of er echt een oud genenpatroon in zit', aldus Maes. 'Het is meer de combinatie van veldbiologie, cultuurhistorie, ervaring en

gnip om mee op te passen, zo vindt Maes. De laurierwilg komt bijvoorbeeld uiterst weinig voor in ons land. Maar komt dat niet omdat de soort bij ons juist z'n zuidgrens bereikt? Er zijn nog geen tien echt inheemse gele kornoeljestruiken in ons land. Niet zo gek, als je weet dat de soort in onze streken haar noordgrens heeft. Aan de andere kant is het volgen van deze randpopulaties heel belangrijk. Wijzigingen in de leefomgeving, door kleine klimaatverschuivingen of andere milieu-invloeden, dwingen de soort tot aanpassing en evolutie. Het is van belang heel nauwkeurig te inventariseren of en in welke richting dat gebeurt. Misschien zijn sommige van oorsprong inheemse exemplaren beter in staat veranderingen te pareren dan al die bomen en struiken die uit plantmateriaal uit bijvoorbeeld Oost-Europa, Frankrijk of Italië stammen.

Overheidsbeleid

Het behoud van echt inheemse soorten en struiken is tegenwoordig overheidsbeleid. Het Natuurbeleidsplan schuift de taxus en de linde nadrukkelijk als aandachtsoorten naar voren. Het Meerjarenplan Bosbouw noemt het genenbehoud met name. De zwarte populier wordt er bijna als troetelkind geadopteerd. Onderzoeksinstituten als NBLF/IKC en De Dorschkamp (thans IBN-DLO) houden zich bezig met de afstamming en het inheems-zijn van bomen. Ook internationaal, zeker op Europees niveau, speelt de zaak van de biodiversiteit zeer nadrukkelijk. Via internationale verdragen is Nederland aan inspanningen gebonden. Bert Maes vat al die aandacht samen: 'Wat hebben we nog? Wat zijn de problemen? Wat doen we er aan?'

Het beleid komt volgens Maes vele tientallen jaren te laat. Al meer dan een halve eeuw is er in de sfeer van bomen en struiken eigenlijk een enorme flora-ervalsing aan de gang. Maar onmiddellijk tekent hij aan, dat het geen enkele zin heeft nu steeds maar weer naar één kant te kijken: 'Het hangt van je doel af. Als je uit een bos gewoon alleen maar hout wilt halen, dan moet je douglas of Canada-populier planten. Dat is nogal eenvoudig.'

van eiken en beuken zo moelijk verteert. Breng je nu iepen en linden in zo'n bos dan heb je plotseling wel snelverterend blad op de bodem. Dat betekent voor de vogels, voor de humuslaag en voor de kruidlaag een hele verbetering. Daarom zeg ik, dat je niet bang moet zijn nieuwe, zuiver inheemse boomsoorten en -variëteiten in te brengen.'

Aankopen

Kansen ziet Maes ook duidelijk voor de inbreng van inheems materiaal in het door Natuurmonumenten nieuw te ontwikkelen Beekbergerwoud. Hij noemt het een 'kansrijk' gebied, met name omdat er nog steeds goede milieu-omstandigheden voor bosvorming zijn. Na het verdwijnen van het oerbos kwam er boerenland. Daarin werden o.m. houtwallen gezet. Dat gebeurde al in 1870, maar ook nog rond 1980. Met name in oude bosrelicten in de omgeving van het voormalige Beekbergerwoud is er nog steeds authentiek materiaal met o.a. wegedoom en tweestijlige meidoorn. Maes acht het niet onmogelijk om dat oude materiaal te gebruiken in het natuurontwikkelingsplan Beekbergerwoud. Authentieke elzen zouden eveneens een rol kunnen spelen in dit toch straks mogelijk weer natte gebied.

Restanten kunnen met enig beleid een goede bron voor de verspreiding van zeldzame soorten vormen. Dat blijkt wel bij het hakhoutbeheer van Natuurmonumenten in Zuid-Limburg. Zoomplanten als berberis en het rood peperboompje breiden zich uit. Ook hier gaat het om relatief kleine gebieden, die als bron fungeren. Vanzelfsprekend, ook Bert Maes is voorstander van grote eenheden natuur, van uitgestrekte bossen bij voorkeur. Maar al die kleine bosjes, die overhoekjes, die nog niet rechtgetrokken meanders langs beken, die houtwallen hebben zo hun eigen waarde voor de biodiversiteit. 'Wat dat betreft zit er in jullie aankoopbeleid sinds 1905 vaak een heel verantwoorde keus', zo laat hij weten. Snippers als genenbank en een klein compliment.